

- (4) *Czebe Gyula*: Harmonikosz. In: *Szabolcsi Bence – Tóth Aladár*, Zenei lexikon I., Budapest, 1930., 456. p.
- (5) Uo., 534. p.
- (6) *A. Webern*: Út az új zenéhez. In: *Előadások-Levelek-Írások*. Budapest, 1965., 19. p.
- (7) *Bolyai Farkas*: Zenészeti dolgozat. In: *Benkő András*: i.m., 102. p.
- (8) *Bolyai János*: I.m. 145. p.
- (9) Uo. 141. p.
- (10) Uo. lásd a 142. old. lábjegyzetét.
- (11) V.ö. például: *Lendvai Ernő*: *Bartók dramaturgiája*, Budapest, 1984.
- (12) *Nietzsche*: *A tragédia eredete vagy görögség és pesszimizmus*. Budapest, 1910.
- (13) *Molnár Antal*: *Zeneesztétika*. Budapest, 1938, 306. p.
- (14) *Benedek András*: *Németh László* in: *Vajda György Mihály – Szántó Judith* (szerk.), *Színházkalauz II*. Budapest, 1981, 484 p.

ANGI ISTVÁN

Csoportmunka egy pedagógus-továbbképzésen

A rendszerváltás nem kerülte el az iskolákat, sőt az addig jól szervezeten működő szakfelügyeleti rendszert sem. A szakfelügyeletet felváltó szaktanácsadástól majd szakértői hálózatától a gyakorló pedagógusok – érthető módon – tartózkodtak. Ezért – megyénkben – a pedagógiai intézet munkatársainak kell újabb és újabb kínálattal, ajánlattal közeledni az iskolákhoz. Egy hagyományos módja ennek a megyei szintű tanulmányi versenyek megszervezése. Ebben a tanévben érdekes árukapcsolást valósítottunk meg: továbbképzést szerveztünk megyei történelmi tanulmányi verseny iskolai szintű megszervezéséhez, lebonyolításához. Ennek módszerét, tanulságait adom most közre a továbbképzések iránt érdeklődőknek. (Nem közlöm a továbbképzés teljes anyagát, csak annyi példát, amennyi a módszer jobb megértéséhez szükséges.) Ez a tanulmány kicsit több, mint ötlet, mert kipróbált módszert ismertet. Bár a puding igazi próbája az, ha megeszik, véleményem szerint az alábbi recept „fogyasztható”.

A megyei tanulmányi verseny anyagául a forráselemzést terveztem. A szokásos módon, a pedagógiai intézet a tanév elején – általában októberben – kis füzetben jelenteti meg az az évi versenykínálatot. E kiadvány fél oldalán a legszükségesebb információkat közöltem: a verseny anyaga, szervezése, szervezői, ütemezése, a nevezési időpontok, az egyes fordulók valamint a megyei döntő ideje és helye. A tanulmányi versenyek elsődleges (de nem egyetlen) célja a tehetséggondozás. Többféle módon, többféle versenyen tettük már próbára az érdeklődő és tehetséges gyerekeket. A jelenlegi történelem-tanítás eseményközpontúsága miatt a versenyek témája történelmi események, időpontok, összefüggések, s a hozzájuk kapcsolódó személyiségek élete és tevékenysége volt. Szerettem volna ezen változtatni, több okból is:

- a gyermek másféle *készségeinek, képességeinek fejlesztésére* is ráirányítsuk a figyelmet,
- olyan feladattal találkozzanak, amely az eddigieknél lényegesen *önállóbb tevékenykedést* kíván meg,
- a versenyek *sematikussá válását* próbáltuk *elkerülni*.

Mindezekhez jó ötletnek bizonyult a forráslemezés. A történelem tantárgyra vonatkozó tantervi előírások (az 1978-as tantervi utasításra gondolok, melyek a történelem vonatkozásában általában használhatatlanok) egy mondatot szentelnek a forráslemezésnek. E szerint „már 6. osztálytól kezdve önállóan kell ismeretet meríteni az elbeszélő források részleteiből, majd 8. osztályig fokozatosan el kell jutniuk az egyes dokumentumok elemzésének készségéig”. A forráslemezés történelemtanításunk egyik periférikus területe. Ebből következik, hogy a verseny előkészítésénél nemcsak a tanulók, hanem a tanárok felkészítésére is gondolni kellett. A már említett árukapcsolást – az iskolákban az ellenérvként elhangzó – de teljesen jogos – pénzhiány is indokolta. A különféle témájú továbbképzéseket a pedagógiai intézetek csak „pénzes” rendezvény formájában tudják meghirdetni, az iskolák pedig a csökkenő keretből egyre kevesebb továbbképzésre tudnak befizetni. (Laikusok számára fölmerül a kérdés: olyan drágák ezek a továbbképzések, hogy az iskola nem tudja fizetni? Nem egy továbbképzés a drága, hanem az, ha egyszerre több (sok) továbbképzést szeretne az iskola igénybe venni. A tanfolyami díjon kívül vannak járulékos költségek is: az utazási költség, a nevelő helyettesítésének plusz-ként jelentkező kifizetése, annak társadalombiztosítási járulékaival együtt. Néha azonban a tanár helyettesítése is megoldhatatlan.)

Arra gondoltunk, ha összekapcsoljuk az egyébként népszerű tanulmányi versenyeket a továbbképzéssel, akkor „két legyet ütünk egy csapásra”. Azok a nevelők, akik a versenyeket fontosnak tartják, élnek majd a továbbképzés nyújtotta lehetőséggel is.

A továbbképzés időpontjának meghatározásánál a versenykiírásban szereplő időpontokat vettük alapul. A nevezési határidő előtt kb. egy hónappal rendeztük meg a felkészítőt.

A felkészítő foglalkozás témái:

1. *Elméleti ismeretek* a történettudomány forrásairól (előadás)

– A források csoportosítása.

– Az írott források osztályozása.

– A források eredete, információtartalma.

2. A forrásfeldolgozás didaktikai *szempontjai*. Miért érdemes forrásfeldolgozó órát tervezni?

3. *Szempontok* a forrásfeldolgozó órák *tervezéséhez*.

4. *Konzultáció* az elhangzottakról.

A következőkben (az előadás mellett) fóliára írt, írásvetítővel kivetített rendszerző táblázatot mutattam be. A résztvevőknek megfelelő idő állt rendelkezésre a szöveg másolására.

5. A forrásfeldolgozó óra *szervezete*:

Kétféle típusú feldolgozó órát párhuzamosan elemeztem: az egyik az ún. kezdőknek szóló, betanító jellegű foglalkozás volt. A másik a haladó gyerekcsoportnak szóló vagy versenyen használható szerkezet. E kettőnek egyszerűsített változatát közlöm az alábbiakban:

Előkészítés: a. A korszak (magyar, egyetemes) meghatározása. Ismétlés.

b. Helytörténeti utalás.

c. A megfigyelési szempontok megbeszélése.

Elemzés: a. Tanári felolvasás vagy tanulói olvasat készítése.

b. Idegen kifejezések magyarázata vagy önálló megkeresése.

c. Topográfiai azonosítás.

d. A kérdések megválaszolása szóban vagy írásban.

Összefoglalás: a. A válaszok rendszerezése, összehasonlítása.

b. Vázlatkészítés.

c. Forráskritikai megállapítások.

Úgy gondolom, hogy az elméleti előkészítés biztos kapaszkodót adott annak is, aki tanulmányai vagy napi munkája során keveset találkozott forráslemezéssel. Rövid szünet után az iskolai és megyei versenyek megszervezésének rendjéről adtam tájékoztatást:

– időpontok megjelölésével,

– a szervezés feladatairól,

– a nevezés módjáról,

– a megyei verseny (döntő) lebonyolításáról.

6. Az elméleti előadást követően (kihasználva, hogy a terem berendezése csoportmunkához is átalakítható) a jelenlévő nevelők csoportokban forráselemző munkát végeztek. Ebben gróf *Batthyány Lajos* miniszterelnök által írt hivatalos (kézirásos) levél másolatát kapták meg. Időtakarékoságból a levél szövege alatt, eredeti helyesírással közöltük annak olvasatát is. Ezen kívül kézbe adtuk az elemzéshez szükséges feldolgozó kérdéseket, melyek metodikai segítséget is adtak az otthoni elemző munkához. Az első négy kérdés a forrás műfajával, egyéb sajátosságaival foglalkozik. Öt kérdés a levélből kiolvasható adatokat tudakolja (szerző, időpont, címzett, a megírás célja). A további nyolc a tanult történelmi tényekkel való összefüggést, azok igazolását vagy cáfolatát várja el.

7. Azért, hogy a versenyre való otthoni felkészülést más eszközökkel is segítsük, minden jelenlévőnek átadtunk egy irodalomjegyzéket, mely több átfogó tanulmány, illetve néhány folyóiratban megjelent cikk adatait tartalmazta. (Tulajdonképpen ezek alapján készült el a továbbképzés anyaga is.) Ezen kívül a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár nagyszerű helytörténeti kiadványából (Levéltári dokumentumok a középiskolák számára) néhány forrásmásolatot tudunk kiosztani. Így például *II. Rákóczi Ferenc* Jászberény városának adott oltalomlevelét, egy 1757-es végrendeletet, egy 1822-es iskolai bizonyítványt. Ezeket a forrásokat a gyakorlás során lehet hasznosítani.

A továbbképzésen végzett forráselemző munkának több célja volt:

– A jelenlévőket aktivizálásra készítetni.

– A csoportmunka lazább keretei között – melyben az előadó is részt vett – oldani a közösség feszültségét.

– Az előadó és hallgató kapcsolatán, kommunikációján kívül a hallgatók egymással is teremsenek kontaktust.

– A foglalkozás első felében megismert elméleti tudnivalók gyakorlati alkalmazása.

– Az elemző munka közben felmerülhetnek olyan módszertani kérdések, melyek közérdeklődésre tarthatnak számot, s melyeket az előadó „azon melegében” megválaszolhat.

– Kiseb csoportban nyíltabban, könnyebben kérdeznek a hallgatók, megszűnik, csökken a távolság az előadó és hallgatói között.

– Teljesen természetes módon, az ismerősök, barátok egy csoportban foglaltak helyet, s így a közös munkához szükséges „megtermékenyítő” hangulat hamar létrejött.

– A jelenlévők hitetlenkedő arckifejezéssel fogadták a csoportmunka tényét, a feladatmegoldáshoz némi izgalommal, majd növekvő kedvvel láttak hozzá.

– A csoportmunka szabályai szerint egy szervezőt (vezetőt) választottak maguk közül, aki a feladatok megválaszolásának sorrendjét határozta meg, és a szükséges adminisztrációt végezte. A tanórai munkával ellentétben, értékelésre nem került sor. Az előadó itt-ott belehallgatott a beszélgetésekbe, s néhány apró megjegyzéssel segítette azt.

Összefoglalva az ismertetett módszert:

A továbbképzésen a hagyományos előadás mellett egyéb információkat is nyújtottunk; a további önálló munkát irodalomjegyzékkel, forrásmásolatokkal segítettük; illetve a csoportmunkában magát a tanult módszert is gyakorolhatták, kipróbálhatták a kollégák.

Azok számára, akik – érthető okokból – nem tudtak a továbbképzésen részt venni, a pedagógiai intézetnél szokásos módon, szakértői levélben adtuk meg a szükséges tájékoztatást, illetve az előadás tömörített tartalmát.

Az a tény, hogy a szakértő elégedett az elvégzett munkával nem sokat jelent: de a kollégák egyértelmű elismerése az újszerű továbbképzési formáról, arra ösztönöz, hogy érdemes újat, újszerűt kipróbálni ezen a területen is.

A szakértői levél tartalma:

Kedves Kollégák!

Nem karácsonyi meglepetést rejtget ez a levél, hanem egy sokkal prózaibb dolgot: az általános iskolai megyei történelmi versenyre való felkészülést szeretnénk ezúton is segíteni. A november 4-én Szolnokon megtartott továbbképzésen – érthető okokból – nem tudott minden érdeklődő részt venni, ezért – szükségszerűen rövidítve – írásban megküldjük mindenkinek az ott elhangzottakat.

A verseny anyaga: forráselemzés. Az általános iskolai tananyagban csak elvétve találkozunk elemző feladatokkal, pedig ez a fajta munka készség és képességfejlesztésre ad alkalmat. Kívána-

tos lenne, hogy a történelemórákon többet foglalkozzunk forráselemzéssel. Mi annyit tehetünk, hogy a versenyek sorába illesztjük be, s ezzel ideig-óráig „reflektorfénybe” állítjuk.

A következőkben vázolt elméleti tudnivalókat azért tartjuk szükségesnek, mert a forráselemzés metodikai kérdéseire és a tanulói tevékenységre utalnak.

I. A történettudomány forrásai

Írásos emlékek, iratlan szellemi hagyományok, tárgyi emlékek. Az írott forrásokat – amelyekkel a forráselemzés foglalkozik – műzemok, levéltárak őrzik. A forrás közölhet alapvető vagy másodlagos információt, bár ez a kutatás céljának alárendelten relatív.

Az írott források csoportjai:

1. Egyénhez kapcsolódó:

emlékirat,
napló,
útleírás,
levél, valós (misszilis), fiktív.

2. Hivatalhoz kapcsolódó:

akta (irat),
ügyirat (az akták összessége),
röpirat – hirdetmény,
újság,
statisztika.

Keletkezésük indítékai:

– spontán, napi ügyletek lebonyolításakor készült,
– céltudatosan, a megörökítés szándékával készült.

II. Miért érdemes forrásfeldolgozó órát tervezni?

1. A forrás korhangulatot teremt, élményt ad, növeli a tanulói aktivitást, gyors eredményt hozó alkotómunkára ösztönöz.

2. Képességeket, készségeket fejleszt:

megértést (a tartalom összefoglalása, a fogalmak megértése);

szövelektio (a tények, bizonyítékok kiválogatása);

analízis (a tények szembeállítás, összehasonlítása);

felismerés (a tananyagban megtanult tények felismerése);

alkalmazás (a forrás tartalmának összekapcsolása a meglévő ismeretekkel, tapasztalatokkal);

szintézis (különböző típusú forrásokból anyaggyűjtés, összegzés);

következtetés (a forrás eredetének, megbízhatóságának megítélése, véleményalkotás)

III. Szempontok a forráselemző órák tervezéséhez

1. A forrás legyen rövid, érthető.

2. A szöveg eredeti vagy fénymásolt legyen, ne nyomtatott.

3. Álljon rendelkezésre minden tanulónak.

4. Némi gyakorlás után a tanuló önállóan készítsen olvasatot.

5. Az elemzés szempontjait a tanár jelölje meg.

6. A szempontokat, kérdéseket mindig a kiválasztott forrás szabja meg, nincsenek mindig, mindenhol használható kérdések.

7. A forrásfeldolgozás technikáját meg kell tanulni, ezért kezdjük a gyakorlást egy forrás egy-két szempontú elemzésével, majd egyre bonyolultabb, összetettebb feladatsort adjunk.

8. A szöveg megértésén ellenőrző kérdések (kérdéseink) lesznek többségben, de ne legyen az arányuk 70-75% fölött.

9. A forrás szabja meg azt is, hogy milyen készségeket, képességeket fejleszthetünk.

IV. Az óra (foglalkozás) szerkezete

1. *Előkészítés*: a. A korkép (magyar, egyetemes) pontos meghatározása. Ismétlés.

b. Helytörténeti utalás (ha szükséges).

c. A megfigyelési szempontok megbeszélése.

2. *Elemzés*: a. Tanári felolvasás vagy tanulói olvasat készítése.

b. Idegen kifejezések magyarázata vagy önálló megkeresése.

c. Topográfiai azonosítás.

d. A kérdések megválaszolása szóban vagy írásban.

3. *Összefoglalás*: a. A válaszok rendszerezése, összehasonlítása.

b. Vázlatkészítés

c. Forráskritikai megállapítások

A versenyre jelentkező iskolák januárban részletes tájékoztatást kapnak az iskolai forduló lebonyolításáról, megküldjük a forrás szövegének egy másolati példányát, a javasolt megfigyelési szempontokat és a (verseny közben) használható könyvek jegyzékét.

A továbbképzésen részt vevő történelemtanárok közösen elemezték egy gr. Batthyány Lajosról származó hivatalos levelet, ill. a forráselemzés technikájának gyakorlásához néhány forrásmásolatot kaptak.

A szakértői levél terjedelme nem teszi lehetővé, hogy ennél bővebb tájékoztatást adjak. Kérésre szívesen segíték a felkészülésben vagy az iskolai verseny lebonyolításában.

Tekintettel a közelgő ünnepekre, kívánok minden Kollégának békés ünnepeket. Jó pihenést és T. Gordon örökbecsű imájának használatát a következő évben:

„Istenem, adj higgadtságot, hogy bolenyugodjak abba, amin nem tudok változtatni; bátorságot, hogy változtassak azon, amin tudok; és bölcsességet, hogy különbséget tudjak tenni a kettő között.”

IRODALOM

Eperjessy-Filla-Hanzó-Köves-Vas: Egyetemi jegyzet a Bölcsészettudományi Karok részére. Tankönyvkiadó, Bp., 1968.

Forrásfeldolgozás a történelemórán. Teaching of History Series No. 48. Közreadta: *Szebenyi Péter*. The Historical Association, London, 1981.

Ritók-Gyapay: Forrásfeldolgozó órák a gimnázium I. osztályában. = Történelemtanítás 1967/4. sz. *Sallai-Veres*: A történelem tanítása. Főiskolai jegyzet. Tankönyvkiadó, Bp., 1973.

Sári Gusztáv: Szövegfeldolgozás az általános iskolai történelemórákon. Tankönyvkiadó, Bp., 1973.

L. Schücková: Történelmi források felhasználása a középiskolai történelemtanításban (előadás). = Történelemtanítás 1968/1. sz.

Szabó Károly: Gondolkodásfejlesztő történelemtanítás. A történelemtanítás időszzerű kérdései 2. Tankönyvkiadó, Bp., 1971.

Szebenyi Péter: Feladatok – módszerek – eszközök. Tankönyvkiadó, Bp., 1970.

Unger Mátyás: A forrásszemelvény-gyűjtemények használatáról – Történelemtanítás, 1965/6. sz.

Unger Mátyás: A történelmi forrásanyag feldolgozása a gimnázium humán tagozatú III. osztályában – Köznevelés, 1967/16. sz.

Závodszy Géza: A történettudomány tárgya, forrásai, módszerei. Tanári segédkönyv. Országos Pedagógiai Intézet, Bp., 1981.

Zsoldosné Olay Ágnes: Történelmi források elemzése. Baranya Megyei Pedagógiai Intézet, Pécs 1986.

VERES VILMOSNÉ

Ébreszd fel a szíved

Láttál már 16 éves kislányt, aki a Nagy Ő nevének hallatára elpirult? Figyelted már, hogyan ejtik ki az anyák gyermekük nevét? Ha kívülálló vagy, tehát nem az említett hajdon első számú barátnője, illetve nem vagy a fenti gyermek apja, csak mosolyogni tudsz e korlátokat nem ismerő rajongáson? Mosolygunk, de tudjuk, van valami nagy titkuk. Érezzük, ők most más világban élnek, sőt irigyelljük is őket, hogy a szeretett személy nevének pusztán kiejtése micsoda változásokat tud rajtuk okozni. Valami – jobb híján ezekhez hasonlítható – elvarázsoltságról szól ez a könyv. Egy nagy szerelemről, egy atya-gyermek kapcsolatról, egy nagy barátságról.

Simeon Ivanovics Antonov egyszerű és jámbor parasztcsaládba született, szép volt és erős, ügyes és férfias, aki mindezen tulajdonságaiban nagy örömet lelte. Míg nem az 1880-as évek vége felé megfordult, mint egy palacsinta, hogy valaki más felé forduljon (26. p.).